

Boekbespreking

Sociologisch denken is nooit gemakkelijk

Clemens de Olde

Mark van Ostaijen (2018) *Wij zijn ons: Een kleine sociologie van grote denkers*. Nijmegen: Vantilt. 159 pagina's, €15,00, ISBN 9789460043970.

Normaal gezien kost een boekrecensie schrijven wat tijd, maar is het niet zo moeilijk. Je leest de inleiding, conclusie en een groter of kleiner stuk uit het midden, naar gelang de beschikbare tijd en interesse. Tijdens het lezen identificeer je een paar kritiekpunten (tip: vergroot wat kleinigheden uit) en dan noem je nog wat positieve punten die het boek tóch wel interessant maken bij wijze van verzachtende omstandigheid. Klus geklaard.

Volgens die werkwijze kan ik het een en ander zeggen over *Wij zijn ons*, de populairwetenschappelijke inleiding in de kernbegrippen van een aantal 'grote sociologische denkers' van Mark van Ostaijen. Er is trouwens ook een andere manier om naar het boek te kijken, maar dat is voor straks.

De auteur schrijft overzichtelijke hoofdstukken van circa tien pagina's, telkens getiteld 'Wij zijn [onderwerp]'. Daarin verbindt hij autobiografische bespiegelingen en belangrijke gebeurtenissen uit de afgelopen twee decennia aan sociologische kernbegrippen zoals cultureel kapitaal (Bourdieu), *self-fulfilling prophecy* (Merton), gevestigden en buitenstaanders (Elias) en nog een handvol andere.

Sommige van die behandelingen gaan wel wat kort door de bocht. Zo kan ik me niet vinden in Van Ostaijens losse herinterpretatie van Simmel in 'Wij zijn het einde' (wél een goede titel trouwens). Hij vertaalt Simmels vorm/inhoud-onderscheid als uiterlijk vertoon (vorm) versus inhoudelijke interactie (inhoud). Vervolgens concludeert hij dat er rond begrafenisrituelen een verschuiving optreedt van vorm naar inhoud. We durven nu immers in spijkerbroek naar een begrafenis te gaan en daarmee doet de vorm als uiterlijk vertoon er veel minder toe dan vroeger. Tegelijk is de begrafenis als ritueel geen onpersoonlijke handeling meer die wordt uitgevoerd

door een religieuze expert, maar richten we ons veel meer dan vroeger op de individuele persoonlijkheid (de inhoud) van de overledene. Die uitleg doet geen recht aan de subtiliteit van Simmels vormensociologie en is een platte versimpeling daarvan. De voetnoot waarin de auteur toelicht dat hij hiermee Simmel van een nieuwe interpretatie wil voorzien klinkt dan ook wat hol als de ruimte ontbreekt om die interpretatie grondig uit te werken. Je kunt natuurlijk niet verwachten dat in korte hoofdstukjes de fijne details van wetenschappelijke theorieën worden toegelicht die vaak hele boeken beslaan, maar hier neemt de auteur wel een erg grote vrijheid.

Nog zoiets: in het hoofdstuk over klasse is Marx slechts een voetnoot. Dat is vreemd want de begrippen ‘toestands- en mentaliteitsklasse’, die Van Ostaïjen aanhaalt (ontleend aan de Nederlandse socioloog J.P. Kruijt), zijn immers sterk geïnspireerd door Marx’ klassen *an-* en *für-sich*. Het inzicht dat middelen tot doelen verworden, dat Marx beschreef als het fetisjkarakter van de waar, wordt dan weer toegeschreven aan Simmel. In het slot-hoofdstuk gaat het vervolgens over de ‘traditionele, weberiaanse opvatting van vervreemding’. Kortom, Marx komt er bekaaid vanaf.

Je kunt ook een fijne discussie onder vakgenoten voeren over sommige van de keuzes voor ‘grote denkers’. Waarom ontbreekt in het hoofdstuk ‘Wij zijn een publiek’ de definitie van dat begrip? Waar is Habermas? Waarom viel de keuze op de (tegenwoordig erg modieuze) Jane Jacobs – tevens de enige vrouw in het gezelschap – en niet op Robert Park of Louis Wirth in ‘Wij zijn stedelijk?’ Daar tegenover staat dat de keuze voor Lewis Coser, Johan Huizinga en Fathali Moghaddam verfrissend zijn. Die vind je niet in elke inleiding sociologie.

Vergroten we een aantal kleinigheden uit over de vormaspecten van het boek, dan is het wat verwarrend dat aan het begin van elk hoofdstuk onder het portret van een grote denker telkens een citaat van iemand anders staat. Het is ook wat vreemd dat in de conclusie de ene keer terug verwezen wordt naar hoofdstukken *van* en de andere keer (juist) naar hoofdstukken *over* een grote denker. En ik begrijp niet helemaal hoe de coverfoto van de wolk van Anish Kapoor op een nagenoeg leeg plein in Chicago ‘ons’ nu precies moet verbeelden.

Ten slotte wil ik nog een wetenschapssociologische boom opzetten. Een inleiding die actuele gebeurtenissen duidt op basis van klassieke sociologische denkers is leuk, maar daarbij mist een reflectie op de hedendaagse stand van het vakgebied. Het boek verwijst af en toe naar hedendaagse sociologen, maar hebben we nu eigenlijk nog wel ‘denkers’ in de sociologie? Of heeft de door outputfinanciering hervormde wetenschapsbeoefening het ‘denken’ gemarginaliseerd? Voor een inleiding in sociologie is dat een

relevante vraag want je kunt mensen wel inspireren met sociologische inzichten, maar als dat soort sociologie niet meer de aard van het huidige beestje is, is dat toch niet zo'n goede representatie van de discipline.

Dat is in vogelvucht de formalistische recensie die je van dit boek kunt schrijven. Maar daarmee stopt dit verhaal niet, want het boek is niet bedoeld voor mij. En ook niet voor u als lezer van *Sociologie*. Het 'sociologisch aanvoelen' waar Van Ostaijen naar op zoek is hebben wij ons al eigen gemaakt.

Het boek is een kennismaking met de sociologie. Van Ostaijen zet zich af tegen het primaat van het individu in onze meritocratische samenlevingen en hij betreurt het verdwijnen van sociologen uit het publieke debat. Daarom wil hij de sociologie als publieke wetenschap weer op de kaart zetten in een tijd waarin psychologie en neurowetenschap geïndividualiseerde antwoorden geven op sociale vraagstukken. De lezer die 'intuïtief aanvoelt' dat er meer is dan het individu tot de sociologie brengen, dát is het werkelijke doel van het boek. Daarin doet het me direct denken aan *De Mensenmaatschappij* van Abram de Swaan. Dat las ik in 2004, net voor ik aan mijn studie sociologie begon. Het was het boek dat me overtuigde dat sociologie de juiste keuze was. Als socioloog met een hart voor onze discipline juich ik de doelstelling van Van Ostaijen dus van harte toe.

Om het boek op die voorwaarden te beoordelen moet ik als het ware de laag van mijn sociologische vorming weer afpellen en *verstehen* hoe mijn pre-sociologische zelf uit 2004 dit boek zou hebben gelezen. Dat vereiste juist wél een volledige lezing, en toen nog eens. Het proces is niet eenvoudig, maar zoals Van Ostaijen treffend zegt: 'Sociologisch denken is nooit gemakkelijk'.

Als kennismaking met de sociologie is dit een ander soort boek. Het hoofdstuk 'Wij zijn gelovig: voetbal als religie' is daarvan het mooiste voorbeeld. In korte, trefzekere bewoordingen wordt Durkheims inzicht dat religie vooral draait om de sacralisering van de waarden van de eigen groep uitgelegd. Of dat nu over het christendom of over Feyenoord gaat maakt eigenlijk niet zo veel uit. Opeens zie je daardoor voetbal in een ander licht, niet alleen als sociaal fenomeen omdat er nu eenmaal veel mensen op een wedstrijd afkomen (en er dus 'iets sociaals' aan de hand is), maar als vehikel van betekenisgeving.

Juist in deze kortere schetsen werkt dat erg goed. In de wat langere hoofdstukken waar Van Ostaijen in discussie gaat met de auteurs die hij gebruikt is het gemakkelijker om de draad kwijt te raken. De voorbeelden, ook al zijn ze vrijwel altijd functioneel, buitelen soms over elkaar heen waardoor je als

lezer wat onbevredigd kunt achterblijven omdat die voorbeelden niet echt worden uitgediept en het allemaal wel heel snel gaat.

Ook is in de langere hoofdstukken de schrijfstijl soms wat grillig. De toegankelijke, vaak autobiografische anekdotes waarmee de hoofdstukken doorspekt zijn, worden afgewisseld met meer analytische alinea's waar de auteur soms vervalt in minder toegankelijk wetenschappelijk taalgebruik. Ik denk bijvoorbeeld dat de zin: 'Vooral vrouwen staan als echtgenote of moeder bloot aan enige vorm van "heteronome onderwerping" die alternatieve statusrollen marginaliseert' me in 2004 compleet boven de pet was gegaan.

Van *De Mensenmaatschappij* herinner ik me niet zo heel veel meer. Maar wél dat het me een gevoel gaf dat er iets veel groters was waarvan ik allerlei aspecten in mijn individuele leven al ervaren had, maar waar ik zelden bij stil stond. Ik ontdekte het bestaan van grootschalige sociale systemen rond bijvoorbeeld onderwijs of gezondheidszorg met heel veel dimensies, processen en daarin gesocialiseerde actoren. Die sluier wordt niet opgelicht door *Wij zijn ons*. Het is een boek van korte schetsen die er niet op gericht zijn om grote verbanden bloot te leggen. Dat houdt het toegankelijk maar toch is dat ook jammer, want daarmee blijft de bespreking dicht in de buurt van de schaal van de psychologische verhandelingen die juist bekritiseerd worden. Anders gezegd: het boek toont ons sociologie, maar geeft weinig handvatten om te begrijpen hoe sociale systemen in elkaar zitten.

De vraag is hoe erg dat is. Niet alles hoeft in één boek uitgespeld te worden en het boek bevat voldoende voorbeelden om de nieuwsgierigheid van de lezer aan te wakkeren. Dat verdient een compliment. Van Ostajen doet het toch maar mooi, een Nederlandstalig sociologisch boek publiceren in een tijd waarin die almaar schaarser worden. Dat maakt het een toegankelijke opstap naar de sociologie, niet voor getrainde sociologen, maar wel voor de mensen die zich afvragen hoe sociologen nu eigenlijk naar de werkelijkheid kijken. Of het boek een kritisch onderzoek van een Simmel-exegeet overleeft en of Marx al of niet de eer krijgt die hem toekomt, is vanuit die optiek maar bijzaak. Laten we hopen dat de auteur zo nog meer toegankelijke sociologische Nederlandstalige boeken in de pen heeft en daarmee ook andere sociologen inspireert om weer meer voor *ons* te schrijven.

Over de auteur

Clemens de Olde is stadssocioloog. Hij promoveert aan het Centre for Research on Environmental and Social Change (CRESC) van de Universiteit Antwerpen.

E-mail: clemens.deolde@uantwerpen.be

